

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

*за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру
дієтології Наталії Калиновської*

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 7(53) 2025

Київ – 2025

Мудрик А.Б. <i>ДО ПИТАННЯ АДИКТИНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ : СПІВЗАЛЕЖ- НІСТЬ</i>	1489
Мудрик А.Б. <i>ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПСИХОЛОГІЇ: АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ</i>	1502
Панок В.Г. <i>ПОТЕНЦІАЛ ПОСТТРАВМІВНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ</i>	1515
Пономаренко Т.І. <i>КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ</i>	1534
Потапов С.О. <i>ОБґРУНТУВАННЯ ТА ОПИС КОМПЛЕКСНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МЕДИКІВ У ВОЄННИХ УМОВАХ</i>	1546
Руденок А.І., Закордонєць С.А. <i>ПОДОЛАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ З ОСВІТНІМИ ТРУДНОЦЬМИ ЗАСОБАМИ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ</i>	1556
Сахарова К.О. <i>СУТНІСТЬ І ТИПОЛОГІЯ НАСИЛЬСТВА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ</i>	1567
Смалиус Л.Н., Шавровська Н.В. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ У ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА</i>	1578
Співак Я.О., Омельченко С.О., Співак Л.А. <i>ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ</i>	1589
Столярчук О.А., Жорова С.С. <i>ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ДІТЬМИ</i>	1598
Столярчук О.А., Цюман Т.П. <i>ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ЧИННИК ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ ДІТЕЙ: ПРОЛОНГОВАНІ НАСЛІДКИ</i>	1609
Убірія Є.О. <i>ТРИВОЖНІ РОЗЛАДИ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З РАС</i>	1622

УДК 159.922.7-053.2:364.63

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7\(53\)-1609-1621](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-1609-1621)

Столярчук Олеся Анатоліївна доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології особистості та соціальних практик Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, тел.: (044) 294-00-26; старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психодіагностики та наукової психологічної інформації Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, тел. (044) 288-33-20, <https://orcid.org/0000-0003-4252-2352>

Цюман Тетяна Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка м. Київ, тел.: (044) 294-00-26,, <https://orcid.org/0002-0003-2363-938X>

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ЧИННИК ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ ДІТЕЙ: ПРОЛОНГОВАНІ НАСЛІДКИ

Анотація. У статті розглядається феномен домашнього насильства як один із ключових чинників формування психічної травми у дітей. Наведено аналіз сучасних досліджень щодо впливу насильницького середовища на дитячу психіку.

Здійснено аналіз результатів дослідження, метою якого постало вивчення ознак і наслідків травматичного досвіду внаслідок домашнього насильства у майбутніх психологів. Опитування студентів підтвердило, що домашнє насильство є потужним чинником психічної травматизації дитини з потенційно пролонгованими наслідками. Зафіксовано, що найбільш розповсюдженим видом домашнього насильства, жертвами і/чи свідками якого стали опитані студенти у дитинстві, є психологічне у його різноманітних формах, а найчастіше до жорстокого поводження з дітьми вдавались батьки і/чи сиблинги. Виявлено, що психічна травма, яка виникає внаслідок насильства в сім'ї, суттєво впливає на емоційний, когнітивний і соціальний розвиток дитини, формуючи дисфункціональні моделі світогляду та самосприйняття, які можуть супроводжувати її все життя.

Встановлено, що травмовані діти потрапляють у групу ризику, оскільки, наближаючись до дорослості, мають високу тривожність низьку самооцінку та невпевненість у собі, що стає на заваді особистісному та професійному самовизначенню і самореалізації, через невмотивовану агресивність можуть стати жертвами або кривдниками у власних сім'ях, демонструють надмірну помисливість і песимізм, мають труднощі в побудові партнерських стосунків, є

схильними до саморуйнівної чи й суїцидальної поведінки. Зафіксовано, що майбутні психологи здебільшого усвідомлюють ці ризики і прагнуть пропрацювати травматичний досвід, а обрана професія дозволить їм в майбутньому системно працювати над профілактикою, зміною суспільних настановлень і зміцненням родинних зв'язків у кризовий період розвитку українського суспільства.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, діти, жорстоке поводження з дітьми, психічна травма, травматичний досвід.

Stoliarchuk Olesia Anatoliivna Doctor of Psychology, Professor Psychology of Personality and Social Practices Department, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, tel.: (044) 294-00-26, Senior Researcher of the Research Laboratory of Psychodiagnostics and Scientific Psychological Information of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, tel. (044) 288-33-20, <https://orcid.org/0000-0003-4252-2352>

Tsiuman Tetiana Petrivna PhD in Education Associate Professor Psychology of Personality and Social Practices Department, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, tel.: (044) 294-00-26, <https://orcid.org/0002-0003-2363-938X>

DOMESTIC VIOLENCE AS A FACTOR OF CHILDREN'S MENTAL TRAUMA: PROLONGED CONSEQUENCES

Abstract. The article examines the phenomenon of domestic violence as one of the key factors in the development of mental trauma in children. It provides an analysis of current research on the impact of a violent environment on the child's psyche.

The study presents the results of research aimed at exploring the signs and consequences of traumatic experiences caused by domestic violence among future psychologists. A survey of students confirmed that domestic violence is a powerful factor in a child's mental traumatising, with potentially long-lasting effects. It was found that the most common form of domestic violence experienced or witnessed by the surveyed students during childhood was psychological abuse in its various forms. Parents and/or siblings were most frequently identified as the perpetrators of such abuse.

The study revealed that psychological trauma resulting from domestic violence significantly affects a child's emotional, cognitive, and social development, shaping dysfunctional worldviews and self-perception patterns that may persist throughout life.

It was established that traumatized children fall into a high-risk group: as they approach adulthood, they often experience high levels of anxiety, low self-esteem, and insecurity. These factors hinder their personal and professional identity formation and self-realization. Due to unmotivated aggression, they may become either victims or perpetrators of abuse in their own families. They also tend to exhibit excessive

suspiciousness and pessimism, face difficulties in building partner relationships, and are prone to self-destructive or even suicidal behavior.

The research showed that future psychologists are generally aware of these risks and seek to work through their traumatic experiences. Their chosen profession provides them with the tools to systematically engage in prevention efforts, foster changes in societal attitudes, and strengthen family bonds during a critical period of development in Ukrainian society.

Keywords: violence, domestic violence, children, child abuse, mental trauma, traumatic experience.

Постановка проблеми. В умовах довготривалої війни українські громадяни постійно перебувають у потужному стресогенному середовищі, зіштовхуючись із хронічними загрозами життю та діяльності. Такі складні, а часом і екстремальні умови життєдіяльності українців постають провідним зовнішнім чинником порушення їхнього ментального здоров'я і, водночас, предиктором розповсюдження й активізації внутрішнього чинника – домашнього насильства. Домашнє насильство є складним соціальним і психологічним явищем, що має глибокі наслідки для всіх членів родини, особливо для дітей. За даними ВООЗ, понад 1 мільярд дітей щорічно стають жертвами фізичного, емоційного або сексуального насильства [2]. Формування психіки дитини в умовах агресії, страху та нестабільності призводить до розвитку глибокої психічної травми, яка може проявлятися у різних формах упродовж усього життя.

За офіційними даними Національної соціальної сервісної служби України упродовж 2023-2024 рр. фіксується стрімке зростання звернень щодо фактів жорстокого поводження з дітьми [2]. Особливу тривогу викликає поширення не лише фізичного, але й психологічного й емоційного насильства, наслідки якого часто залишаються невидимими, проте є глибоко руйнівними для психічного здоров'я дитини. У контексті євроінтеграційних прагнень України, розбудови системи захисту прав дитини та створення безпечного середовища для її життя, вивчення механізмів впливу домашнього насильства на психіку дітей, а також розроблення ефективних психокорекційних стратегій є особливо актуальними. Відтак, українські психологи мають бути підготовленими до виявлення ознак травматичного досвіду у дітей, а також до надання своєчасної допомоги та підтримки. Таким чином, дослідження домашнього насильства як чинника психічної травматизації дітей в українському соціокультурному контексті є не лише науково значущим, але й практично необхідним для побудови системи комплексного захисту дитинства та збереження психічного здоров'я наступних поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен домашнього насильства є розповсюдженою дослідницькою проблемою в українському науковому дискурсі. Спираючись на Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1], вчені розрізняють і вивчають фізичне,

психологічне, сексуальне й економічне насильство, що проявляються у межах сімейної взаємодії. Наразі багато праць присвячено питанню поширення домашнього насильства під час дії воєнного стану. У слухному баченні Ю. Бисаги, домашнє насильство є глибоко вкоріненим соціальним феноменом, що включає систематичне застосування фізичної, психологічної, сексуальної та економічної агресії в межах сім'ї, а з правової точки зору, домашнє насильство є протиправною дією, що порушує основні права людини на фізичну і психологічну недоторканність, гідність та безпеку, і його криміналізація є важливим аспектом правового захисту. Безперечно правомірною є позиція вищезгаданого вченого, що військові конфлікти поглиблюють вразливість постраждалих, ускладнюючи доступ до допомоги через обмежені ресурси, відсутність координації між службами та нестачу кваліфікованих кадрів [3, с. 783].

Суголосною є й думка дослідниць І. Ботнаренко, О. Гиньків, що домашнє насильство під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Втрата доходу, місця проживання, постійні тривоги та ракетні обстріли, занепад життєвих сил, емоційне вигорання, стресові стани – ці та інші чинники призводять до непорозумінь і негараздів у сім'ї та можуть перерости (і переростають!) у насильство та агресію [4, с. 104].

Продовжуючи тему детермінації домашнього насильства, дослідники Т. Спіріна, А. Цвігун вважають, що його причинами щодо дітей є незадовільне економічне становище родин у країні, яке спричиняє невпевненість у завтрашньому дні, нездатність батьків повною мірою забезпечувати всебічний розвиток дитини, не системність виховних планів [6, с. 160].

Також у фокус наукового розгляду потрапило питання наслідків домашнього насильства. Аналізуючи наслідки насильства, А. Коваленко слушно наголошує, що однією з ключових характеристик насильства є завдана шкода. Причому шкодою можна вважати й дії примусового характеру, це все одно вважається актом насильства. Відповідно, насильство може проявлятися не лише в явній формі, наприклад, у вигляді тілесних ушкоджень, а й у прихованих формах, таких як психічні страждання, емоційний дискомфорт або навіть порушення розвитку [5, с. 21].

Домашнє насильство провокує формування у дитини хронічної психотравми, яка є повторюваною та тривалою, при цьому її наслідки є кумулятивними, позаяк кожна подальша травмівна ситуація нагадує дитині попередні вияви насильства і посилює свій негативний вплив на незрілу психіку. Як слушно наголошує В. Шеремет, дитячі психотравми мають довготривалий вплив на психічне здоров'я та формування особистості в дорослому віці. Вони можуть зумовлювати труднощі в саморегуляції, сприйнятті себе та побудові взаємин. Однак індивідуальні особливості, рівень психологічної стійкості та наявність соціальної підтримки можуть сприяти ефективному подоланню наслідків травматичного досвіду. Важливим аспектом є усвідомлення й інтеграція пережитого, що допомагає уникнути повторення деструктивних поведінкових сценаріїв у майбутньому [8, с. 169].

Таким чином, сучасні психологічні дослідження підтверджують актуальність проблеми домашнього насильства для українського суспільства та її загострення в умовах тривалої дії воєнного стану.

Метою дослідження постало вивчення ознак і наслідків травматичного досвіду внаслідок домашнього насильства у майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Наше емпіричне дослідження реалізоване упродовж березня-травня 2025 року із застосуванням анонімного опитування засобом Google Forms для збору даних, а також кількісного та якісного аналізу відповідей опитаних. Суб'єктами дослідження постали 196 студентів 1-4 курсів, які опановують психологічну спеціальність. Вибір нами саме цієї вибірки студентів зумовлений відомим фактом активізації самоаналізу у майбутніх психологів. Відтак, опитування, базоване на розлогій ауторефлексії студентів-психологів, дозволило краще визначити наявність психотравматичного досвіду та його наслідків у віддаленій часовій перспективі. До дослідження залучено студентів віком від 17 до 23 років, середній вік опитаних становив 20 років. Через значне переважання осіб жіночої статі (94% від усієї вибірки) серед опитаних студентів-психологів нами не враховувався гендерний аспект, хоча припускаємо, що це могло б поглибити дослідницьку картину.

Для виявлення наявності у студентів психотравматичного досвіду внаслідок домашнього насильства ми взяли за основу вже апробоване авторське анкетування з питань жорстокого поводження з дітьми [7], модифікувавши його згідно з метою нашого теперішнього дослідження. Зауважимо, що ми взяли до уваги важливий аспект з Закону України про те, що домашнє насильство щодо дитини може мати дві форми: активну, коли дитина стає безпосередньою жертвою жорстокого поводження з нею будь-кого з сім'ї, чи пасивною, коли дитина стає свідком (очевидцем) сімейного насильства щодо своїх близьких родичів.

Під час опитування респондентам надавалась інформація про такі види домашнього насильства та їх конкретні прояви:

- фізичне (побої, удари, ляпаси, стусани, штовхання, щипання, кусання, удушення, незаконне позбавлення волі, обмеження пересування, заподіяння тілесних ушкоджень, створення загроз для життя та здоров'я, відсутність допомоги при хворобі, перебуванні у небезпеці);
- сексуальне (сексуальні домагання, будь-яка примусова сексуальна дія, включаючи розбещення, зґвалтування, змушення до проституції, сексуальне рабство, примусове запліднення тощо);
- психологічне (залякування, цькування (булінг), маніпуляції, газлайтинг, приниження, ігнорування, недовіра, критика, знецінення тощо);
- економічне насильство (відсутність доступу до загальних фінансових рахунків, неправомірне обмеження коштів, заборона працювати або навчатися, тотальний контроль за витратами, примусові позики чи кредит, фінансовий шантаж).

Внаслідок заповнення студентами демографічного блоку опитування встановлено, що 54% студентів проживають у повній сім'ї, 21% – у неповній материнській сім'ї, 2% опитаних виховуються одним батьком, 6% презентували свою сім'ю як функціонально неповну (формально присутні обидва батьки, але фактично вихованням займається лише один із них). Також 13% студентів взаємодіють з мамою та вітчимою, 2% виховуються батьком та мачухою, 2% студентів виховують бабуся з дідусем. Зафіксовано проживання 51% студентів у нуклеарній сім'ї, 23% – у неповній та 26% - у розширеній. За кількістю дітей серед респондентів переважають малодітні сім'ї (54%), одnodітні сім'ї охоплюють 34% опитаних та 12% студентів проживають у сім'ях з трьома та більше дітьми.

Спочатку з'ясовано, чи мали опитані студенти досвід жертви та /чи свідка домашнього насильства у дитинстві та/чи під час дорослішання. Статистика відповідей свідчить, що більше половини майбутніх психологів мали справу з різними формами фізичного насильства (рис. 1). При цьому вдвічі менше студенти ставали свідками фізичного насильства щодо близьких у родині. Позитивно є відсутність проявів сексуального насильства щодо опитаних студентів (за умови, що у них нема витіснення цієї психотравматичної ситуації чи страху визнання та повідомлення про неї). При цьому двоє респондентів вказали, що мимоволі стали свідками примушення батьком матері до сексуального контакту (чули розмови та дії батьків із сусідньої кімнати). Обоє студентів згадали, що переживали при цьому страх і пригнічення. Найбільше ствердних відповідей зафіксовано щодо визнання досвіду проявів психологічного насильства до респондентів (68%) та їхніх близьких у межах родинної взаємодії (73%). Це вказує на те, що у сім'ях, де має місце домашнє насильство, здебільшого воно розповсюджується на більшість членів родини чи охоплює їх усіх.

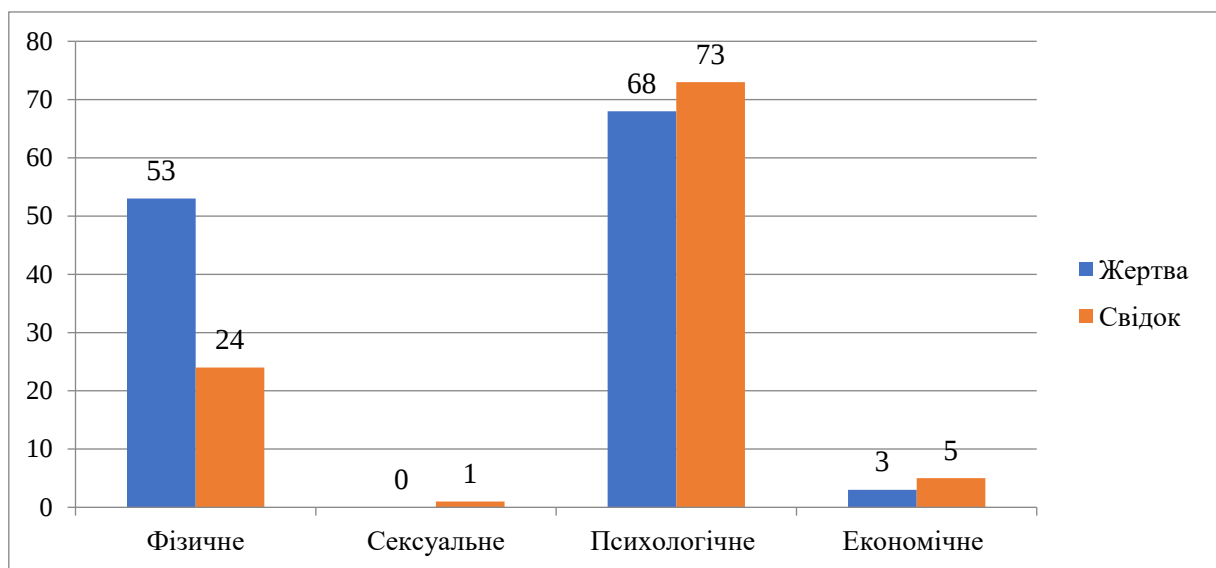


Рис. 1. Статистика відповідей щодо досвіду домашнього насильства (у % вибору)

Обмаль студентів (3%) визнали, що мали справу з економічною формою домашнього насильства у якості його жертви. При цьому опитані зазначали, що йдеться про фінансові утиски, контроль над витратами та заборону працювати. Однак, зважаючи на вік опитаних, у якому розгортались вищезгадані події, не можна однозначно ідентифікувати їх як насильницькі. Проте варто взяти до уваги, що 5% опитаних студентів визнали, що стали у дитинстві (підлітковому віці) свідками економічного насильства щодо дорослих, коментуючи це заборонаю батьком/вітчимом працювати матері; одна студентка згадала, що її старший брат неодноразово відбирав пенсію у бабусі; кілька вказали на обмеження коштів і тотальний контроль за витратами одним із подружніх партнерів – їхніх батьків щодо іншого, один студент зазначив, що його старша сестра шантажувала на гроші іншу.

Важливо було уточнити у тих студентів, які визнали факт домашнього насильства, хто саме практикував ці дії щодо них. Встановлено, що домашньому насильству зі сторони обох батьків піддавались 39% опитаних, жорстоке поводження матері зафіксовано щодо 70% студентів, зі сторони батька – 43%, 19% респондентів визнали факт насильства щодо себе зі сторони сиблінгів, 6% опитаних вказали, що ставали жертвою насильства зі сторони вітчима, по одному студенту згадали про жорстоке поводження щодо нього мачухи, тітки, дідуся, а 4% опитаних студентів наполягають, що піддались насильству від бабусі. Примітно, що 39% опитаних засвідчили прояви насильства зі сторони кількох членів їхньої родини (обоє батьків, брат/сестра), що є виразним свідченням панування насильства як загальної стратегії сімейної взаємодії. Це підтверджується і тим фактом, що значна частина опитаної вибірки визнала, що стали свідком насильства щодо інших членів родини (статистика рис. 1).

Наступним кроком нашого опитування було з'ясування частоти прояву різних форм домашнього насильства. Встановлено, що більше половини (53%) респондентів раніше зіштовхувались із застосуванням щодо них різних форм фізичного покарання, причому у 8% опитаних це відбувалось часто (табл. 1). Позитивним фактом є відсутність жертв сексуального насильства серед опитаних студентів і такої форми економічного насильства, як примусові позики чи кредити. Лише двоє опитаних визнали, що мали справу з переслідуванням.

Таблиця 1.

Частота прояву насильства

Форма насильства	Частота прояву (%) (n=189)		
	Ніколи	Іноді	Часто
Фізичні покарання	47	45	8
Обмеження у просторі чи діях	81	17	2
Зумисне пошкодження особистих речей	96	4	-
Сексуальне насильство	100	-	-
Побутова експлуатація	56	35	9
Фінансові та матеріальні утиски	94	5	1

Форма насильства	Частота прояву (%) (n=189)		
	Ніколи	Іноді	Часто
Повний контроль за витратами	96	3	1
Примусові позики чи кредити	100	-	-
Заборона працювати або навчатися	96	4	-
Емоційна холодність	63	25	12
Приниження, деструктивна критика	50	38	12
Грубе втручання у особистий простір	59	31	10
Висміювання, знецінення	62	30	8
Відторгнення	70	24	6
Ігнорування у спілкуванні	54	41	5
Безпідставні звинувачення	41	52	7
Негативне порівняння	29	44	27
Зверхність	58	28	14
Комунікативні заборони й обмеження	55	35	10
Пригнічення ініціативи та права вибору	74	20	6
Недовіра	55	32	13
Залякування, погрози	67	31	12
Невмотивовані докори	43	37	20
Шантаж	58	28	14
Переслідування	99	-	1

Також з'ясовано, що частими психологічними формами домашнього насильства щодо опитаних майбутніх психологів були негативні порівняння, безпідставні звинувачення, невмотивовані докори, приниження, деструктивна критика і недовіра. Примітно, що статистика цих форм перевищує показники застосування щодо респондентів психологічного насильства, виявлені на попередньому етапі опитування, де лише 7 опитаних наполягали на відсутності домашнього насильства щодо них. Це може свідчити про те, що опитані студенти не ідентифікують деякі форми ставлення до них членів родини як прояви домашнього психологічного насильства.

Беручи до уваги надані дослідницькою вибіркою дані щодо розповсюдженості різних видів і форм домашнього насильства, жертвами чи свідками якого у дитинстві/підлітковому віці поставали опитані студенти, було важливо встановити, як вони ідентифікують безпосередні наслідки для власної психічної та соматичної сфери цього травматичного досвіду. Опрацювання відповідей на це питання дозволило побудувати рейтинг, першість у якому зайняли стійкі негативні емоції як реакція на жорстоке поводження близьких людей. Ці емоції є природними за таких обставин, однак їхня стійкість може бути ознакою психотравми, як і підвищена тривожність, втрата почуття безпеки, песимізм (друга позиція рейтингу), що можуть стати ознаками адаптаційного розладу. Недовіра до оточення, розчарування у близьких є очікуваною реакцією на зраду або біль з боку близьких, але має шанс бути відновленою у безпечному середовищі. Втрата задоволення від життя, депресивні ознаки, що теж часто

фігурували у відповідях опитаних (третя позиція рейтингу), постають маркером переживання психічної травми з перспективами порушення емоційного розвитку дитини, ризику переходу в клінічну депресію.

Таблиця 2.

Безпосередні наслідки домашнього насильства для дитини-жертви/свідка

Наслідки домашнього насильства	Кількість виборів (%)	Рейтингова позиція
Стійкі емоції гніву, злості, образи	97	1
Підвищена тривожність, втрата почуття безпеки, песимізм	94	2
Недовіра до оточення, розчарування у близьких людях	94	2
Втрата задоволення від життя, депресивні ознаки	89	3
Зниження поваги до себе, знецінення себе, поява/посилення комплексу меншовартості	81	4
Комунікативна відстороненість чи протестні реакції	62	5
Значні та часті перепади настрою	61	6
Агресивні прояви до оточення і/чи до себе	33	7
Емоційне збудження або оніміння	34	8
Порушення сну, апетиту	28	9
Суїцидальні думки чи наміри/спроби	24	10
Гіперактивність чи млявість, інертність, сповільненість реакцій	16	11
Погіршення успішності навчання та поведінки у школі	22	12
Поява/загострення соматичних недуг	21	13

Небезпечними з точки зору віддалених наслідків індикаторами переживання психотравми є зниження поваги до себе, знецінення, комплекс меншовартості (четвертий ранг), оскільки формує викривлену самооцінку, ускладнює соціалізацію й особистісний розвиток, може вести до залежностей, депресій, токсичних стосунків у майбутньому, а також комунікативна відстороненість, протестні реакції (п'ятий ранг), що призводить до ізоляції, конфліктів, складнощів у спілкуванні з ровесниками та дорослими.

Інші наслідки теж постають ознаками психотравми на різних рівнях її прояву: емоційному – значні та часті перепади настрою, емоційне збудження або оніміння; поведінковому – агресивні прояви до оточення і/чи до себе, гіперактивність чи млявість, сповільненість реакцій; соматичному – порушення сну, апетиту, поява/загострення соматичних недуг. Пропри незначну розповсюдженість, такі наслідки домашнього насильства, як суїцидальні думки чи наміри/спроби є виразною ознакою переживання дитиною психотравми та несуть найвищий ризик через безпосередню загрозу її життю.

У процесі дослідження ми ставили завдання дізнатись, якими опитані студенти вбачають віддалені психологічні наслідки домашнього насильства для себе. Зафіксовано, що найбільш згадуваними наслідками були висока тривожність, низька самооцінка та невпевненість у собі, нерішучість, сором'язливість і помисливість (табл. 3).

Таблиця 3.

Віддалені психологічні наслідки домашнього насильства

Форма прояву	Частота прояву (%) (n=189)		
	Ніколи	Інколи	Часто
Висока тривожність	28	53	19
Низька самооцінка, невпевненість у собі	42	41	17
Нерішучість, сором'язливість	42	46	12
Страх перед викладачами/начальством	79	18	3
Роздратованість	51	37	12
Невмотивована агресивність щодо інших/себе	60	32	8
Песимізм	64	29	7
Підозрілість, недовіра до оточення	55	37	8
Помисливість	62	23	15
Емоційна стриманість, байдужість	67	26	7
Надмірна поступливість	59	32	9
Замкнутість, скутість у спілкуванні	58	28	14

Проблемою для багатьох респондентів є невмотивована агресивність, коріння якої, на їхню думку, сягає дитинства і спровоковане жорстоким ставленням до них близьких. Найменше опитані студенти визнають віддаленими наслідками домашнього насильства щодо себе страх перед викладачами чи начальством, песимізм і емоційну стриманість, байдужість. Слід зазначити, що жодна з запропонованих нами дванадцяти форм прояву не була проігнорована респондентами, що вказує на визнання ними значного травмування психіки та пролонгованості наслідків домашнього насильства щодо власного особистісного розвитку.

У фокус нашої уваги потрапило також питання, чи вдалось опитаним майбутнім психологам подолати наслідки досвіду домашнього насильства щодо себе чи членів родини. Встановлено, що лише 3% респондентів вважають цей травматичний досвід подоланим (рис. 2), натомість у 38% респондентів пропрацювання триває, а 6% опитаних все ще зазнають психологічного насильства від близьких людей.

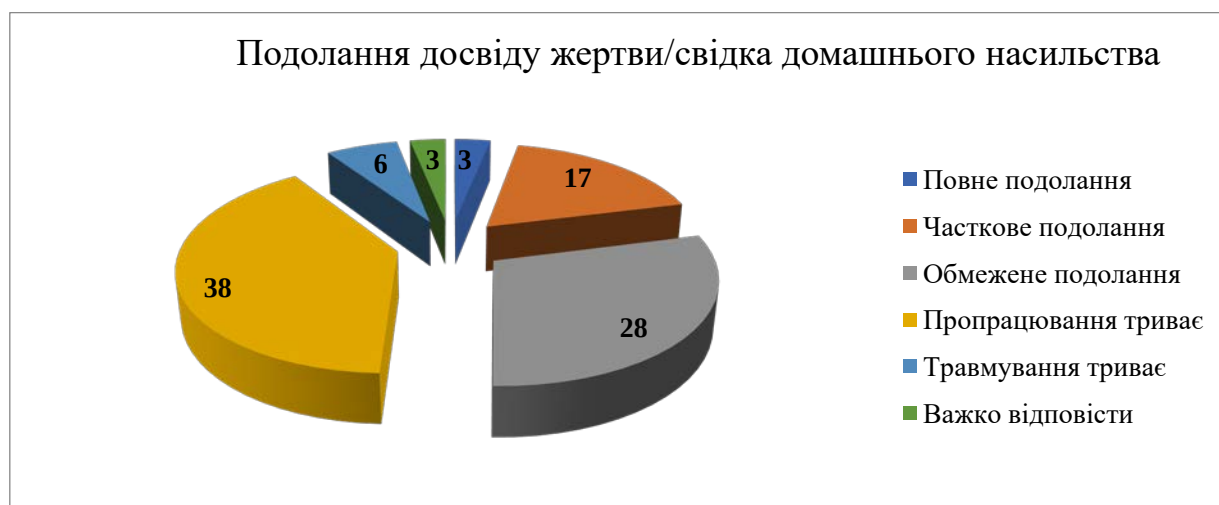


Рис. 2. Статистика відповідей щодо подолання досвіду жертви/свідка домашнього насильства (у % вибору)

На тлі актуальності питання пропрацювання травматичного досвіду жертви/свідка домашнього насильства багатьма опитаними майбутніми психологами нам важливо було з'ясувати, чи був зумовлений їхній вибір професії прагненням подолати цей досвід і вирішити спровоковані ним особистісні проблеми.

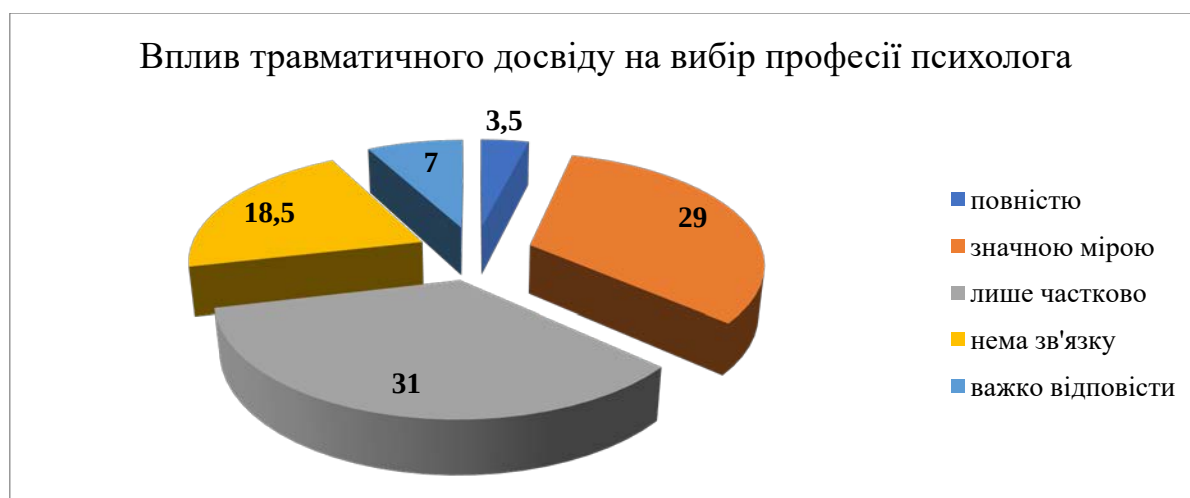


Рис. 3. Статистика відповідей щодо впливу травматичного досвіду на вибір професії психолога (у % вибору)

Встановлено, що 7% опитаних підтвердили, що потреба пропрацювати травматичний досвід жертви/свідка домашнього насильства повністю зумовила вибір ними професії психолога (рис. 3). Майже третина студентів (29%) визнали, що цей досвід суттєво вплинув на їхній вибір фаху. Очевидно, дається взнаки відсутність своєчасної психологічної допомоги цим студентам для створення безпечного середовища зростання. Принагідно зазначимо, що опанування обраної професії не може забезпечити повномірне подолання цими студентами наслідків психотравми через домашнє насильство, однак стає підґрунтям для її

усвідомлення й пропрацювання в індивідуальній психотерапії. В свою чергу, успішне пропрацювання власного травматичного досвіду жертви/свідка домашнього насильства створює сприятливі перспективні можливості для надання цими майбутніми психологами якісної психологічної допомоги клієнтам з аналогічним запитом.

Висновки. Проведене нами дослідження підтверджує, що домашнє насильство є потужним чинником психічної травматизації дитини з потенційно пролонгованими наслідками. Зафіксовано, що найбільш розповсюдженим видом домашнього насильства, жертвами і/чи свідками якого стали опитані студенти у дитинстві, є психологічне у його різноманітних формах, а найчастіше до жорстокого поводження з дітьми вдавались батьки і/чи сиблинги. Виявлено, що психічна травма, яка виникає внаслідок насильства в сім'ї, суттєво впливає на емоційний, когнітивний і соціальний розвиток дитини, формуючи дисфункціональні моделі світогляду, самосприйняття та поведінки, які можуть супроводжувати її все життя.

Встановлено, що травмовані діти потрапляють у групу ризику, оскільки, наближаючись до дорослості, мають високу тривожність низьку самооцінку та невпевненість у собі, що стає на заваді особистісному та професійному самовизначенню і самореалізації, через невмотивовану агресивність можуть стати жертвами або кривдниками у власних сім'ях, демонструють надмірну помисливість і песимізм, мають труднощі в побудові партнерських стосунків, є схильними до саморуйнівної чи й суїцидальної поведінки. Зафіксовано, що майбутні психологи здебільшого усвідомлюють ці ризики і прагнуть пропрацювати травматичний досвід, а обрана професія дозволить їм в майбутньому системно працювати над профілактикою, зміною суспільних настановлень і зміцненням родинних зв'язків у кризовий період розвитку українського суспільства.

В умовах воєнного стану, коли сім'ї переживають втрату житла, доходу, безпеки та стабільності, ризик зростання агресії та насильства в межах сімейного простору суттєво підвищується. Своєчасне виявлення таких випадків, ефективна психокорекція та створення підтримуючого середовища здатні зменшити негативний вплив травми та забезпечити здоровий розвиток особистості. Відтак, *перспективами подальших науково-практичних розвідок* вбачаємо вдосконалення с й апробацію ефективних програм профілактик домашнього насильства а також систем підтримки та реабілітації постраждалих від нього.

Література:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата перегляду 1.07.2025).
2. Національна соціальна сервісна служба України. Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознакою статі. URL: <https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/%20опитування%202024%20рік.pdf> (дата перегляду 5.07.2025).
3. Бисага Ю.М. Домашнє насильство у військовий час: правові проблеми. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. №4. С. 783–787.

4. Ботнаренко І. А., Гриньків О. О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. 2023. №2. С. 104–109.
5. Коваленко І. А. Поняття та види домашнього насильства в Україні. *Наука і техніка сьогодні*. Київ : «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління», 2024. №5(33). 133 с.
6. Спіріна Т., Цвігун А. Домашнє насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С.157–162.
7. Столярчук О.А. Діагностика схильності до жорстокого поводження з дітьми. *Young Scientist*. 2017. № 6 (46). С. 335–338.
8. Шеремет В. В Вплив дитячих психотравм на формування дорослого «Я-стану». *Наукові записки*. Серія: Психологія. 2025. №1(17). С. 169-174.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia ta protydiuu domashnomu nasylstvu» [Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Domestic Violence»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].
2. Natsionalna sotsialna servisna sluzhba Ukrainy. Zapobihannia ta protydiia domashnomu nasylstvu ta nasylstvu za oznakoiu staty [National Social Service of Ukraine. Prevention and Counteraction to Domestic and Gender-Based Violence]. URL: <https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/%20опитування%202024%20пк.pdf> [in Ukrainian].
3. Bysaha Yu. M. (2024). Domashnie nasylstvo u viiskovyi chas: pravovi problemy [Domestic Violence During Wartime: Legal Issues]. *Elektronne naukovye vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*, 4, 783–787. [in Ukrainian].
4. Botnarenko I. A., Hryniv O. O. (2023). Psykholohichne nasylstvo yak forma domashnoho nasylstva [Psychological Violence as a Form of Domestic Violence]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 104–109. [in Ukrainian].
5. Kovalenko I. A. (2024). Poniattia ta vydy domashnoho nasylstva v Ukraini [Definition and Types of Domestic Violence in Ukraine]. *Nauka i tekhnika sohodni*. Kyiv : «Vseukrainska asambleia doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia», 5(33), 133 s. [in Ukrainian].
6. Spirina T., Tsvihun A. (2023). Domashnie nasylstvo nad ditmy yak sotsialno-pedahohichna problema [Domestic Violence Against Children as a Socio-Pedagogical Problem]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 157–162. [in Ukrainian].
7. Stoliarchuk O.A. (2017). Diahnostyka skhylnosti do zhorstokoho povodzhennia z ditmy [Diagnosis of the Tendency Toward Child Abuse]. *Young Scientist*, 6 (46), 335–338. [in Ukrainian].
8. Sheremet V. V (2025). Vplyv dytiachykh psykhotravm na formuvannia dorosloho «Ya- stanu» [The Impact of Childhood Mental Trauma on the Formation of the Adult «Self-State»]. *Naukovi zapysky*. Seria: Psykholohiia, 1(17), 169-174. [in Ukrainian].